

Semiotikk

Støtteark laget for MEVIT 2700, våren 2012

Anders Fagerjord, 2. mai. 2012

– Semiotikken er i prinsippet disiplinen som studerer alt som kan brukes for å lyve.

Umberto Eco

Kommunikasjon er basert på tegn

Ord er tegn, men mye annet kan også være tegn. Hva er så et tegn?

Charles Sanders Peirce: «Et tegn, eller en representamen, er noe som for noen står for noe i en eller annen henseende eller egenskap».¹

Eco: «Jeg foreslår å definere som tegn *alt* som, med basis i en på forhånd etablert sosial konvensjon, kan bli forstått som *noe som står for noe annet*.»²

Uttrykk og innhold

Dette «noe» kan for eksempel være den lyden vi sier når vi sier «natt», eller skriftbildet av det samme ordet. Vi kaller det tegnets *uttrykk*. Dette uttrykket står for – eller betyr – den tiden på døgnet hvor det er mørkt og de fleste sover. Det er tegnets innhold. Dette er noe vi er blitt enige om (en sosial konvensjon) som vi kaller *kode*.

Jeg anbefaler å bruke begrepene *uttrykk* og *innhold* på norsk, og *expression* og *content* på engelsk. Men mange andre uttrykk for det samme finnes i litteraturen, mest på grunn av ulike oversettelser:

<i>Lydmønster</i>	<i>Konsept</i>	<i>Språk</i>	<i>Forfatter</i>
Signifiant	Signifié	Fransk	Saussure (1915)
Signifier	Signified	Engelsk	Vanlig engelsk oversettelse av Saussure
Signal	Signification	Engelsk	Saussure, 1983-oversettelsen
Signifikant	Signifikat	Norsk	Norsk oversettelse av Saussure
Udtryk	Inhold	Dansk	Hjelmslev, (1943)
Uttrykk	Innhold	Norsk	Norsk oversettelse av Hjelmslev
Expression	Content	Engelsk	Engelsk oversettelse av Hjelmslev, også brukt av Eco (1976)

¹ Charles Sanders Peirce, *Collected Papers* 2, §228 (min oversettelse).

² Umberto Eco, *Theory of Semiotics* (Bloomington: Indiana U P, 1976), s. 16 (min oversettelse, uthevelse i originalen).

Men når begynner natten? Når kvelden slutter, klokken 23 eller 24, kanskje? Og når går ettermiddagen over i kveld? Klokken 18? Sammenlign med det engelske ordet *night*. *Night* begynner tidligere enn *natt*. Tegn har ikke mening i seg selv, men ut fra hvilke andre nærliggende alternative tegn som finnes.

Dette er en del av den semiotiske koden. Eco sier at et meningsområde gjerne er en skala, et kontinuum, som en kultur så deler inn i enheter, som Eco kaller *sememes*. Hver sememe kan bli innholdet i et tegn, om koden gir den et uttrykk. Oransje er mellom rød og gul, hadde vi ikke fargen oransje måtte vi sagt at appelsiner er gule.

Ikonisk, indeks, symbol

Peirce deler tegnene inn i tre typer, etter hvordan uttrykket står i forhold til sitt innhold.

Ikon (eller ikonisk tegn): Uttrykk som er formlike med sitt innhold (de *ligner*).

Indeks: Uttrykk som er skapt i kontakt med sitt innhold (de er avtrykk eller virkninger).

Symbol: Uttrykk som representerer i kraft av en kode, altså vilkårlige tegn).

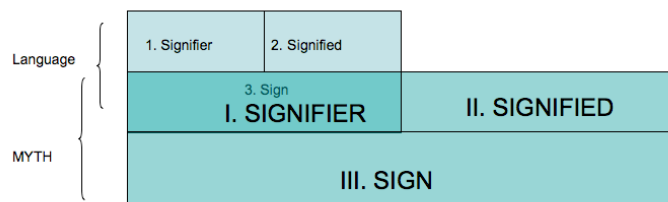
Når vi snakker (eller kommuniserer på annen måte) setter vi sammen tegn til en ytring. Dette kalte Saussure for et *syntagme*. Hvert tegn er valgt ut av en klasse tegn som kan erstatte hverandre, for eksempel ulike ord for nedbør. Denne klassen kalles *paradigme*. I figuren under er syntagmet vannrett, mens paradigmet for nedbør er loddrett.

	yr	
I går var det	regn	i Trondheim.
	snø	
	hagl	

Konnotasjon

Ofte vil valget av tegn ha mye å si for meningen i ytringen. Ulike tegn har ulike *konnotasjoner*. Hjelmslev skilte mellom *denotasjon*, som er grunnbetydningen av et ord, og *konnotasjon*, som er tilleggsbetydning(er). Betydningen blir ganske ulik ettersom du kaller en selvmordsbomber *terrorist* eller *frihetskjemper*. Selv om begge betegnelsene ofte er sanne har de ganske ulike konnotasjoner knyttet til seg.

Roland Barthes viste at konnotasjonsbegrepet kan brukes om langt mer enn ord, og tegnet dette skjemaet for å forklare hvordan de fungerer:

Roland Barthes, *Mythologies* (1957, trans. Annette Lavers, Vintage: London, 1993), 115.

Multimodale uttrykk

Ofte består en tekst av ulike semiotiske systemer. En film tar gjerne i bruk (minst) tale, bilde, musikk og skrift.

Barthes pekte på at bilder ofte har mange betydninger, og at språket som regel begrenser de mulige betydningene ved å peke ut hvordan bildet skal tolkes. Han kalte det *forankring* (fr. *ancrage*, eng *anchorage*). Sjeldnere er det at språket og bildet til sammen uttrykker en mening som ikke finnes i en av delene alene. Dette kaller Barthes *avløsning* (fr. *relais*, eng. *relay*, Knut Stene-Johansen kaller det *forsterkning* i sin oversettelse av Barthes).³

---

³ "Bildets Retorikk." I *I Tegnets Tid*, oversatt og redigert av Knut Stene-Johansen. Oslo: Pax, 1994.

Kort semiotikkhistorie

Semeiotiké ble brukt om symptomlære i medisinsk litteratur fra 1670. *Semeiotiké* brukt av John Locke i *An Essay Concerning Human Understanding*, 1690. Av gresk *semeion*, som betyr tegn. Altså: læren om tegn og tolkning av dem.⁴

Semiologi: den «franske», altså kontinentale tradisjonen.

Ferdinand de Saussure (1857–1913)

Cours de linguistique générale, er basert på en forelesningsrekke ved universitetet i Geneve, som Saussure holdt tre ganger i 1906–07, 1908–09 og 1910–11. Studentenes forelesningsnotater ble gitt ut etter hans død, i 1915. Saussure introduserte skillet mellom uttrykk og innhold, tanken om språket som et system av innbyrdes forskjeller, og skillet mellom paradigme og syntagme. Han skilte også mellom *langue*, språkssystemet, og *parole*, faktisk språkbruk.

Louis Hjelmslev (1899-1965)

Dansk lingvist som utvidet Saussures semiologi til et stort lingvistisk system, særlig med boken *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* fra 1943. Av begrepene vi har nevnt, introduserte han skillet mellom denotasjon og konnotasjon.

Semiotikk: Den amerikanske, pragmatiske tradisjonen

Charles Sanders Peirce (1839–1914). Pragmatiker, mange mener han var USAs største filosof.

Hele Peirce' filosofi er bygget på skillet mellom *førstehet*, *andrehet* og *tredjehet*. Førstehet er objektet i seg selv. Andrehet er det som bringer oss i kontakt med objektet. Tredjehet er vår sansning av objektet.

«Et Tegn, eller *Representamen*, er en Første som står i en slik genuin triadisk relasjon til en Andre, som kalles dets *Objekt*, for å kunne bestemme en Tredje, som kalles det *Interpretant*.»⁵

---

⁴ Kjørup, Søren. 2003. *Menneskevidenskabene: Problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

⁵ Peirce, «Sundry Logical Conceptions», 1903. Utgitt i *The Essential Peirce*, Bloomington: Indiana University Press, 1998. S. 272–73. Min oversettelse.

Peirce skriver at interpretanten umiddelbart blir et nytt tegn, *ad infinitum*. Dette utsagnet er tolket på mange måter, jeg er av dem som tolker det slik at et tegn utelukkende kan forstås ved hjelp av andre tegn.

En forent semiotikk:

Umberto Eco (1932–)

Italiensk middelalderforsker, estetiker, semiotiker, forfatter og essayist, professor i Bologna. Gjorde et storslått forsøk på å forene semiologi-tradisjonen etter Saussure med den pragmatiske tradisjonen etter Peirce og Morris og moderne kognitiv psykologi i *A Theory of Semiotics* og etterfølgende arbeider.

«Jeg foreslår å definere som tegn alt som, med basis i en på forhånd etablert sosial konvensjon, kan bli forstått som noe som står for noe annet.»⁶

«Semiotikken er i prinsippet disiplinen som studerer alt som kan brukes for å lyve.»⁷

Poenget for Eco er ikke tegnet, men koden. Det er mindre interessant å indentifisere eller diskutere tegnet i seg selv, det er koden (den sosiale konvensjonen) som må stå i sentrum. Et annet sentralt begrep er Tegnproduksjon, som betyr tegn i bruk, altså kommunikasjon.

---

⁶ Umberto Eco: *Theory of Semiotics* (Bloomington: Indiana U P, 1976), s. 16 (min oversettelse, uthevelse i originalen).

⁷ Ibid., s. 7.